

УДК 35.072:316.61

Н. Ф. СЕЛЮТІНА

МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Визначено зміст соціокультурного підходу та розглянуто можливості й обмеження застосування соціокультурного підходу до аналізу системи державного управління як соціальної системи з акцентом на процесі взаємодії влади та населення.

Ключові слова: соціокультурний підхід, принципи соціокультурного підходу, можливості та обмеження соціокультурного підходу.

The article defines the content of socio-cultural approach and discussed the possibilities and limitations of the use of socio-cultural approach to the analysis of public administration as a social system with emphasis on the interaction of government and the public.

Key words: socio-cultural approach, the principles of socio-cultural approach, capabilities and limitations of socio-cultural approach.

Важливість культури для життєдіяльності сучасного соціуму підкреслюють багато вчених у різних сферах соціогуманітарного знання. Сьогодні культура “виступає як основна якісна характеристика певного соціуму; поняття культури характеризує суспільство-систему якісно, в якісній перспективі, через якість соціального життя висловлює рівень і міру досягнень у плані оволодіння силами природи і своїми власними соціальними зв’язками і відносинами” [8, с. 43].

Однією з основних складових суспільного життя є сфера державного управління, в якій приймаються суспільно значущі рішення щодо напряму розвитку соціуму. Сучасні дослідження системи державного управління вкрай потребують застосування соціокультурного підходу, його методології для виявлення латентних причин поведінкових практик політико-адміністративної еліти та як окремих соціальних груп населення, так і всіх членів українського суспільства; мотивів і результатів взаємодії влади та населення. Тому актуальним постає питання щодо потенціалу і обмежень застосування соціокультурного підходу у сфері державного управління.

Для розуміння способів антропологічної інтерпретації життєвих форм значний інтерес становлять структурно-логічні схеми аналізу культури, запропоновані та обґрунтовані у працях антропологів, зокрема британських соціальних антропологів Б. Маліновського та А. Редкліфф-Брауна і американських культурантропологів Ф. Боаса і Л. Уайта.

У зарубіжній науковій літературі основний масив публікацій з проблематики соціокультурного підходу виконаний психологами, які популяризують і розвивають вчення Л. С. Виготського. У цих публікаціях не ставиться методологічне завдання розробки соціокультурного підходу. Автори обмежуються роз'ясненням ідей Л. С. Виготського і демонстрацією їх значущості у різних прикладних аспектах.

У загальних формулюваннях науковців визнана продуктивність для соціокультурного підходу таких підходів як системно-діяльнісний, суспільно-формаційний (К. Маркс), соціокультурний (М. Вебер, П. Сорокін), структурно-функціональний (Т. Парсонс, Р. Мертон).

У сучасній соціальній науці виділення інституційного аспекту суспільства в окрему предметну галузь відповідає поглядам Т. Парсонса, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, П. Бергера, Т. Лукмана, Дж. Тернера та інших учених. На їх загальну думку, інституціоналізація висловлює процес і результат структурного та функціонального сполучення культури і соціальної системи.

У небагатьох оглядах спроб концептуалізації соціокультурного підходу констатується, що його методологічна розробка активно ведеться російськими філософами, до числа яких відносять О. Ахієзера, В. Біблера, М. Кагана, М. Лапіна, В. Стьопіна, Б. Єрасова, С. Крапівенського, М. Петрова, В. Фофанова. Слід звернути увагу на напрацювання в межах соціокультурного підходу таких учених, як С. Кідріна, Н. Черниш, С. Бабенко, О. Ровенчак, О. Воловодова, М. Резнік.

Метою статті є визначення потенціалу і обмежень застосування соціокультурного підходу у сфері державного управління.

Процес становлення поняття соціокультурності, перед тим як зайняти одне з основних місць у методології соціогуманітарних наук, має декілька етапів:

– етап 1 (кін. XVIII ст. – кін. XX ст.) – соціокультурне усвідомлювалось лише як наслідок історичного розвитку суспільства, як його продукт. Людина виступає як творець культурного світу, але не як його продукт, результат самої культури;

– етап 2 (друга пол. XX ст. – XXI ст.) – активна роль культури починає все більше фіксуватися суспільною свідомістю і привертає до себе увагу фахівців різних галузей соціально-гуманітарного знання. Однак принципово нове розуміння місця і ролі культури у функціонуванні та розвитку соціуму формується не одноактно [3, с. 27].

Сутність соціокультурного підходу як форми системного підходу полягає у спробі розгляду суспільства як “деякої цілісності”. За основу береться його розуміння як єдності культури та соціальності, що утворюються та перетворюються діяльністю людини. У другій половині XX ст. Е. Тірік'ян визначав, що загальна теорія соціальної реальності сьогодні не може обійтися без синтезу соціологічних і культурантропологічних підходів, які вивчають відповідно два взаємопов'язані аспекти цієї реальності – соціальні інститути та культуру. За інституційними (нормативно опосередкованими) феноменами соціального життя знаходяться “глибинні” позаінституційні структури, які традиційно вивчає антропологія на прикладі примітивних суспільств. Без розуміння останніх

неможливо проникнути на “онтологічний” рівень соціокультурної реальності, що охоплює собою сутнісні моделі людського існування [4, с. 142–160].

За визначенням Н. Черниш і О. Ровенчак, зміст соціокультурного підходу в тому, що в межах цього підходу існування та розвиток людства вивчають через призму співвідношення соціальності і культури. Саме біном “соціокультурне” відображає безперервне органічне поєднання соціального та культурного. Специфіка соціологічного варіанту соціокультурного підходу полягає в аналізі суспільства як єдності культури та соціальності в його конкретно-історичних формах [8, с. 38].

За визначенням М. Лапіна, в межах соціокультурного підходу суспільство розуміється як єдність культури та соціальності, яка утворюється та перетворюється діяльністю людини. Специфіка соціокультурного підходу в тому, що він інтегрує три виміри людського буття (людини в її співвідношенні із суспільством, характер культури, тип соціальності) саме як фундаментальні. Кожний вимір не зводиться до інших і не виводиться з них, але при цьому всі вони взаємопов’язані і впливають один на одного як найважливіші складові людських спільнот [5, с. 3–4].

Соціокультурний підхід М. Лапін конкретизував у таких принципах:

– *принцип людини активної* (акцентує увагу на багаті вимірності людини як біо-соціо-культурної істоти та на елементах структури особистості як суб’єкту дій. Сама дія суб’єкту розуміється як компонент взаємодії з іншими суб’єктами);

– *принцип взаємопроникнення культури й соціальності* (у будь-якій людській спільноті є в наявності два рівнозначні виміри – культурний і соціальний, які знаходяться у постійному взаємозв’язку та взаємовпливі);

– *принцип антропосоцієтальної відповідності* (сумісність особистісно-поведінкових характеристик суспільства, яке розглядається як єдність культури і соціальності);

– *принцип соціокультурного балансу* (динамічна рівновага між культурними (потреби, цінності, інтереси суб’єктів діяльності) і соціальними (функції, структури, суспільні процеси) компонентами як умова стійкості суспільства);

– *принцип симетрії і взаємозворотності соцієтальних процесів* (кожному суспільному процесу відповідає протилежно направлений процес, а під час переходу процесу з однієї стадії в іншу, він може перетворюватись у свою протилежність);

– *принцип незворотності еволюції соціокультурної системи як цілого* (чим більше система віддаляється від точки рівноваги порушується симетрія процесів і структур, підвищується ймовірність біфуркації і переходу до нового, незворотного стану системи як цілого) [5, с. 6].

Основним об’єктом аналізу А. Ахієзера є розкол цілісності, який представлено в боротьбі протилежних ідеалів – вічового (соборного, ліберального) і авторитарного (абсолютистського, тоталітарного). Саме розкол задає циклічний інверсійний розвиток від вічового ідеалу до авторитаризму і назад. Розвиток – це постійний пошук компромісу між цими полюсами. Основна причина виникнення суспільної кризи, за визначенням А. Ахієзера, – це розкол, при якому конфлікт розглядається як “конфлікт двох типів конструктивної

напруженості (локального і суспільства в цілому)” [1, с. 125], внутрішнє протиріччя між локалізмом та державністю, конфліктом частин суспільства між собою і державою як цілим. Подолання розколу, за А. Ахієзером, у культурі, у здібності суспільної свідомості осмислити цілісність історії своєї держави.

Слід відмітити, що А. Ахієзер і М. Лапін у своїх працях прийшли до певної спільності результатів. За визначенням багатьох учених, це не випадково. У своїх дослідженнях соціокультурної динаміки Росії М. Лапін базується на принципі сумісності особистісно-поведінкових характеристик людини й соціетальності, він відмічає протистояння ліберальної та традиційної цивілізацій й наприкінці приходиться майже до тієї ж моделі соціокультурних трансформацій Росії, що і А. Ахієзер.

До переваг соціокультурного підходу (тієї версії, в якій суспільство трактується як надорганічна соціальна система з різним ступенем складності) можна віднести взаємозв'язок різних сфер наукового знання через ідею системи та її еволюції. Системно-еволюційне бачення світу дозволяє помітити загальну властивість усього сущого: існування систем різного сорту і в неорганічному, і в органічному, і в соціальному світі, які зазнають різновекторні трансформації [8, с. 41].

Про незаперечні переваги соціокультурного підходу свідчать результати аналізу соціальних змін, який здійснювали вчені з різних галузей соціогуманітарного знання. Соціокультурний підхід має багатий потенціал для дослідження трансформаційних процесів посткомуністичних суспільств, у тому числі й системи державного управління в цих суспільствах і, особливо, процесу взаємодії представників влади та населення. Специфіка цього підходу дає нову розмірність в аналізі соціальних трансформацій, виявляє додатковий культурний пласт в аналізі суспільного розвитку і державного управління, яке визначає вектор цього розвитку. Як було продемонстровано у роботах Лапіна й Ахієзера, соціокультурний підхід на прикладі Росії фокусується на глибинних і стійких соціально-ціннісних структурах, які визначають об'єктивні межі для трансформації російського суспільства, виявляє соціокультурні підстави, що дозволяють пояснити відхилення ходу реформ від планів. Одночасно він пояснює різноманіття проявів соціальних процесів в різних культурно-історичних контекстах. Саме застосування соціокультурного підходу надає можливість досліджувати глибинні, латентні причини поведінкових практик діяльності державних службовців та основи взаємодії влади і населення на різних рівнях державної влади.

У межах цього підходу суспільство розглядається як складний соціокультурний об'єкт, визначаються соціально-культурні програми діяльності, поведінки й взаємодії членів суспільства, які історично накопичуються, таким чином забезпечується передача соціального досвіду від покоління до покоління. Він надає можливість визначити соціокультурні обмеження, його соціетальну природу, чим обумовлюється формування культурних зразків. Саме соціокультурний підхід акцентує увагу на взаємодії особистості і суспільства, громадянина чи об'єднання громадян і влади, і характер цієї взаємодії розглядається як один з визначальних напрямів соціальних змін. За допомогою соціокультурного підходу виділяються

постійні, стійкі підстави культури, які обумовлюють розвиток конкретного типу суспільства, форми держави. Вони фіксуються як те, до чого можна пристосовуватися, але навряд чи перспективно боротися [2, с. 27].

На фоні багатьох переваг соціокультурного підходу не можна не визначити певні обмеження його застосування до аналізу суспільних змін. У результаті дослідження праць засновників соціокультурного підходу та визнаних фахівців, які працюють у межах цього підходу й розвивають його, спостерігається парадоксальна ситуація: соціокультурний підхід активно використовується, але його класичних визначень або загально визнаних зразків реалізації у соціогуманітарних науках ще не існує.

У своїх роботах Е. Тюгашев формулює певний сумнів щодо протиставлення культурного і соціального (що включає, зокрема, економічне) при численних дослідженнях економічної культури, політичної культури, ідеологічної культури. У силу цього визначення соціокультурного підходу, сформульоване на основі дихотомії “культурного” та “соціального”, представляється, з його точки зору, недостатньо обґрунтованим [6, с. 16].

Роль цінностей у соціальних змінах у методології соціокультурного аналізу є визначальною за думкою М. Лапіна й А. Ахієзера, але С. Кідріна тут спостерігає логічне протиріччя, коли один з типів цих цінностей визначається як “гальмо суспільного розвитку”. Тому дихотомічний розподіл суспільств на традиціоналістські й ліберальні містить латентне твердження про нездатність або здатність їх розвитку. Отже, поділ суспільних цінностей на “позитивні ліберальні” і “негативні традиційні” створює у даному підході замкнуте логічне коло і зумовлює результати дослідження соціальних змін. Неявно постулюється, що у суспільствах з домінуванням традиційних цінностей (до яких можна віднести Росію) ці зміни неможливі або надзвичайно обмежені [2, с. 27].

Ознаки методологічної кризи соціокультурного підходу відмічають Н. Черниш та О. Ровенчак. Вони дорікають російським філософам в тому, що вони “навіть не розглядають можливості виходу Росії за рамки дихотомії “традиційне – ліберальне/ модерне суспільство” і вбачають потенції соціокультурного розвитку для своєї країни виключно в ступені наближення до цінностей зрілої лібералізації” [7, с. 102].

Концепція посилення провідної ролі культури в сучасних суспільствах займає стійкі позиції в сучасних дослідницьких напрямках. Але до сьогодні залишається невирішеним питання щодо суб’єкта, який створює нові культурні програми, хто є рушійною силою розвитку системи, тому часто розглядають безсуб’єктний розвиток соціальних систем.

Отже, якщо розглядати систему державного управління будь-якої країни крізь призму соціокультурного підходу, то можна констатувати той факт, що її специфіка, особливості, від’ємні характеристики своїм корінням лежать у культурі даного суспільства. При такому підході культура розглядається як загальна основа для відтворення будь-якого суспільства та системи державного управління в ньому і це суспільство завжди виступає одночасно як суб’єкт.

Розвиток культури може бути реалізовано в якості програми відтворення в системі державного управління та в суспільстві в цілому тільки в тому випадку, якщо сама система й суспільство трансформуються відповідно до змін у культурі. Якщо вони не змінюються відповідно до перетворень, настає колосальна соціальна дезорганізація й деградація системи. Проблема тут у відносинах між культурою і системою відносин людей як взагалі у суспільстві, так і в системі державного управління зокрема. Слід пам'ятати, що розкол між суспільством як культурним текстом і суспільством як текстом відносин (в тому числі і державноуправлінських) проходить через кожен особистість.

Підбиваючи підсумки вищевикладеному, можна зазначити таке. Під час використання соціокультурного підходу у сфері державного управління треба враховувати переваги та недоліки даного підходу. Але, на нашу думку, його використання має бути мінімізованим, коли розглядаються структурно-функціональні питання державного управління, а те, що стосується взаємодії будь-яких суб'єктів (державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування одного чи різних рівнів та громадян чи об'єднань громадян) у сфері державного управління, то в даних дослідженнях провідну роль має грати саме соціокультурний підхід, який надасть можливість враховувати латентні причини поведінки суб'єктів взаємодії.

Література:

1. Ахиезер А. С. Россия: критика исторического опыта / Т. 1: От прошлого к будущему / А. С. Ахиезер. – Новосибирск : Сибирский хронограф, 1998. – 783 с.
2. Кидрина С. Г. Социокультурный и институциональный анализ как основа позитивной социологии в России / С. Г. Кидрина // Социологические исследования. – 2002. – № 12. – С. 23–32.
3. Крапивенский С. Э. Социокультурная детерминанта исторического процесса / С. Э. Крапивенский // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4. – С. 25–33.
4. Критика современной буржуазной социологической теории. – М., 1977. – С. 142–160.
5. Лапин Н. И. Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры / Н. И. Лапин // Социологические исследования. – 2000. – № 7. – С. 3–12.
6. Тюгашев Е. А. Социокультурный подход: эпистемологический статус и содержание / Е. А. Тюгашев // Социальные взаимодействия в транзитивном обществе. – Вып. XIII ; под ред. М. В. Удальцовой. – Новосибирск, 2011. – С. 8–25.
7. Черныш Н. Социокультурный подход в социогуманитарных науках: обмен смыслами / Н. Черныш, О. Ровенчак // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 92–103.
8. Черныш Н. Основные понятия и положения социокультурного подхода и специфика их применения в социологии / Н. Черныш, О. Ровенчак // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 37–53.

Надійшла до редколегії 28.08.2013 р.